

УДК 37.06+378.013

О. Є. Реброва, Пань Шен
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ХУДОЖНЯ ОСВІЧЕНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В КОМПЕТЕНТІСНІЙ ПАРАДИГМІ

У статті актуалізовано компетентнісну парадигму мистецької освіти, у межах якої освітній процес із підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва орієнтований на формування художньої грамотності, освіченості й інших ієрархічних констант їхньої фахової якості. Наголошено на полікультурному, крос-культурному та транскультурному кліше художньої освіченості. Показано, що художня освіченість у фаховій підготовці виявляється на трьох рівнях зв'язків: внутрішньо-фахових, спеціалізованих та відділених. Надано визначення поняття «художня освіченість майбутнього вчителя музичного мистецтва».

Ключові слова: компетентнісна парадигма, функціональна грамотність, художня освіченість, майбутні вчителі музичного мистецтва.

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших парадигм реформування педагогічної освіти на Україні є компетентнісна. Компетентнісний підхід сьогодні стає основою розробки майже всіх освітніх програм, орієнтує їх на визначення результату та кристалізує сферу змістовості. Методологія компетентнісного підходу представлена в доробках таких учених, як: В. Бондар, О. Бондаревська, Т. Браже, І. Зімня, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Пометун, О. Овчарук, О. Реброва, А. Хуторський та інші. Разом із тим, в ієрархії стадій і процесів формування компетентнісної особистості фахівця існують проміжні рівні, які й приводять до компетентнісного. Вони складають ґрунт для набуття фахових компетентностей. Ідеться про фахову грамотність і освіченість, які в науці є окремими, самодостатніми предметами досліджень таких учених, як-от: Т. Акатова, М. Безуглий, В. Вершловський, Б. Гершунський, Лю Цяньцян, Н. Сметаннікова, А. Старченко та ін.

Якщо формування компетентностей, у тому числі й фахових, є проблемою, яка досліджується часто та плідно, то питання формування грамотності й освіченості не стає предметом ґрунтовних досліджень, оскільки вважається, що майбутні фахівці поступають до навчання на основі покликання та наявності певних знань, умінь попередньої освіти, спеціалізації тощо. Між тим, інтегральна компетентність, яка є першою в переліку сучасних вимог для фахівця, потребує знань, умінь, здатностей і досвіду застосовувати широкий спектр освіченості й наявності різноманітної грамотності.

У підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва найбільш актуальним стає художня освіченість і грамотність, що ґрунтуються на крос-культурних, полікультурних, транскультурних засадах. Останні є характерною ознакою сучасного глобалізаційного світу, в якому фахівець будь-якої галузі відчуває свою причетність, своє місце та перспективи професійної самореалізації. Зазначені аспекти в сучасній педагогічній концепції розглядаються та декларуються основою компетентнісної парадигми. Разом із тим, компетентнісна парадигма в розумінні зарубіжних учених (Б. Оскарсон, Д. Равен, Е. Hirsch, W. Hutmacher, С. Geertz) спрямована саме на розширення кругозіру та здатності адаптовано й суспільно активно діяти в різноманітних умовах глобалізаційного світу. Орієнтирами стають не лише знання й уміння, але й здатності до пошуку, адаптації, дій у нових умовах, зокрема культурних на основі культурної грамотності (Е. Hirsch [15]).

Фортепіанно-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва є найскладнішою та затребуваною в практиці здійснення уроків музичного мистецтва. Натомість, установка на формування інтеграційного мислення, що сприяє уявленням цілісної картини світу, актуалізує проблему поєднання фортепіанної підготовки з художньою освіченістю майбутніх учителів музичного мистецтва.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема грамотності й освіченості як основ компетентності представлено в концепції Б. Гершунського [1]. Учений обґрунтовує шлях формування особистості в парадигмі освіти ХХІ століття від грамотності, освіченості, компетентності, культури до ментальності. О. Реброва цю концепцію уточнює в контексті підвищення якості освіти [10]. Лю Цяньцян у своєму дослідженні запроваджує поняття елементарної художньої компетентності, але шлях її формування здійснюється через художню грамотність [6]. Проблема музичної грамотності виникає в дослідженнях, присвячених формуванню відповідного мислення: художнє, професійне, інформаційне тощо, там, де потребується оволодіння неприродною, невербальною мовою, або вербальною зі спеціальним смисловим навантаженням термінів і понять. Так, у дослідженні І. Медведевої йдеться про професійну грамотність, що є атрибутом професійної свідомості вчителя музики й функціонує в художньому мисленні [7]. Характерним є те, що в дослідженні І. Медведевої художнє мислення розглянуто крізь призму виконавської діяльності майбутнього вчителя музики. Дослідниця розглядає процесуальні та особистісні аспекти мислення, природу художнього мислення як такого. Атрибутом художнього мислення є художній образ, предметом якого є матеріальне та духовне життя людини в єдності природних і суспільних умов [7, с. 82]. Через художній образ художнє мислення здійснює свою пізнавальну функцію.

Безпосередньо про освіченість знаходимо в доробках Н. Назарової, О. Лебедевої, Н. Суворова. Учені кажуть про функціональну грамотність (Н. Назарова [8]), про культурний контекст освіченості (О. Лебедев [4]), про значущість художньої освіченості як фактору запобігання повторювань у

прийомах творчості, прийомів щодо відображення типових образів тощо (Н. Суворов [12]).

Разом із тим, у діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва задіяною є не лише художня освіченість як така, а ще її педагогічний аспект. Тобто, художньо-педагогічна освіченість, яка дає основу майбутньому вчителю орієнтуватися в художніх явищах, проблемах і закономірностях художньої творчості, в мистецтві взагалі, при цьому вбачати їх педагогічний потенціал і застосовувати його відповідно до педагогічних завдань.

Мета статті – висвітлити сутність художньо-педагогічної освіченості майбутніх учителів музичного мистецтва в компетентнісній парадигмі.

Виклад основного матеріалу. Уточнюючи сутність поняття освіченість, вкажемо на існування двох схожих понять: освіта та освіченість. У вузькому значенні під освітою будемо розуміти завершеність набуття унормованих компетенцій і компетентностей у межах відповідних інституційних програм: школа, ЗОВ тощо. Можна погодитися з думкою висловленою у вільному доступі, що освіченість – найважливіший соціальний атрибут громадянина практично будь-якої розвиненої країни. Його наявність зумовлює появу в людини кар'єрних перспектив, стає ресурсом для придбання ним більш високих соціальних статусів [13]. Між тим, будемо дещо спрощено в межах дослідження вважати, що набуття освіти у формальний спосіб – це набуття певного статусу освіченою людиною, що підтверджено документом про відповідну освіту. Освіченість усе ж має смислове навантаження, оскільки порушує питання: у чому саме людина є освіченою, у якій галузі знань вона кваліфікована, як гнучко й мобільно, якісно й адекватно проблемам застосовує змістові якості власної освіченості.

Повертаючись до існуючих концепцій, що торкаються проблем освіченості спеціалістів, зокрема до концепції Б. Гершунського, вкажемо, що вчений наполягає на тому, що рівні професійного становлення, а саме: грамотність, освіченість, компетентність, культура й ментальність, не обов'язково йдуть у зазначеній послідовності, оскільки в професійній сфері виникають нові знання, нові міжпредметні зв'язки, які й порушують послідовність, коли в професійній сфері освоюються нові знання, які не мають до певного моменту відношення до спеціалізації [1]. Свою позицію вчений конкретизує таким чином: «Освіченість – це грамотність, доведена до суспільно й особистісно необхідного максимуму» [1, с. 73]. Освіченість, на думку вченого, передбачає наявність широкого кругозору з найрізноманітніших питань життя людини й суспільства. Але разом із тим, освіченість уже вказує на певну вибірковість знань і вподобань, оскільки особистість завжди проявляє певну освіченість більш повно в окремих галузях знань, що її цікавлять. З огляду на те, професійно зорієнтована освіченість також має будуватися на широкій загальноосвітній основі. Неможливо бути освіченим у певній галузі знань, не будучи грамотним щодо неї. Отже, і структура освіченості в особистісному плані фактично відтворює структуру грамотності, але наповнення кожного компонента конкретним змістом виявляє суттєві розходження й відмінності [1,

с. 73]. Об'єктивна необхідність зміни структури та змісту освіченості веде до відповідних змін структури та змісту грамотності, вважає Б. Гершунський [там само]. Цікаво, що визначаючи відмінності між освіченістю та освітою, Б. Гершунський вказує на особистісний аспект. Відповідно до його концепції, освіченість – категорія, яка характеризує особистісні освітні придбання, освіта детермінована не лише особистісними, але й суспільно-державними вимогами.

На думку О. Лебедева, освіченість особистості – це саме та якість, яка дозволяє особистості фахівця вирішувати проблеми не лише у своїй галузі, але й у різноманітних сферах і видах діяльності, спираючись на досягнення культури в цілому [4]. Така позиція актуалізує рівень освіченості саме в культурній сфері. Недарма І. Зязюн [3] умовно поєднував два поняття: «учитель» та «культура», вважаючи, що вчитель без культури не може існувати, так само як і культура без освіти, освіченості, отже, й учителя, який її формує.

Культура особистості не завжди є чинником набуття освіти. Слід уточнити, що освіта, набуття освіти й освіченість – дещо нетотожні поняття. Так, за визначенням С. Гончаренка, освіта – «духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. При цьому головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями [2, с. 241–242]. Отже, знов згадується про культуру та про її ціннісні надбання, що стають власністю людини, і вона вмiло ними користується. Таке розуміння наближує освіту до компетентності. Нам імпонує застосована науковцем метафора – «духовне обличчя людини». Але ми можемо додати до нього інший смисл – образ людини. Саме її освіченість створює її образ, наприклад, у координатах спілкування з іншими, в уявленнях про неї серед колег, кола друзів та ін.

Отже, освіченість може відрізнити одну людини від іншої завдяки комбінації охоплених компетенцій, набуття вмiнь та досвіду їх застосування в різноманітних галузях життєдіяльності та життєтворчості, що впливає і на професійний формат прояву та самореалізації особистості серед інших.

З точки зору фахової освіченості, зацентруємо увагу на якості засвоєння знань, що є суміжними з фаховим напрямом, зі спеціалізацією. У цьому контексті вбачаємо три типи зв'язків: тісні зв'язки з фаховою спеціалізацією; загально-фахові та загально професійні зв'язки; віддалені, але ймовірні зв'язки з іншими галузями знань. Стосовно майбутніх учителів, домінуючим видом освіченості є художня освіченість, що відбивається на різних видах компетентностей, при цьому об'єктивується на всіх трьох рівнях:

– на рівні зв'язків із фаховим напрямом або спеціалізацією – як основа герменевтичної компетенції під час виконавської інтерпретації творів, збагачуючи музично-виконавську компетентність як фахову;

– на рівні зв'язків загально-фахових і загально-професійних – як основа загальних компетентностей, що виявляється через усвідомлення проблеми педагогічного впливу мистецтва на людину, дитину, батьків, інших

учителів та викладачів тощо;

– на рівні віддалених зв'язків – як основа інтегральної компетентності, що дозволяє бачити та вирішувати проблеми крізь призму полікультурності, крос-культурності, транскulturності.

В основі художньої освіченості полягають знання закономірностей художньої творчості, семіотики й семантики мистецтва, його образів, символів, засобів виразності, відображених у творах різних жанрів і стилів. Вагомим джерелом художньої освіченості є орієнтація в питаннях функцій мистецтва, яке воно виконує в сучасному світі й виконувало в історичній проекції своєї еволюції. Недарма, на думку О. Ребрової, «...художня освіченість поширює художній кругозір, сприяє накопиченню художньо-інформаційного багажу» [10, с. 133].

Принциповим у нашому дослідженні є позиція стосовно сутності художньої освіченості як складної інтегративної якості, що проявляється в полікультурній площині, оскільки вчитель музичного мистецтва має справу з музикою всіх часів, народів, етносів. Він може працювати в умовах полікультурного середовища, що накладає на нього особливу відповідальність та вимагає спеціальної компетентності. Разом із тим, у концепції Нової української школи актуалізовано питання інтегрованого навчання, яке спрямовано на формування уявлень цілісної картини світу. Цілісна картина світу – феномен дещо умовний, символічний, але він не може існувати поза уявлень щодо зв'язків різноманітних явищ буття, всесвіту, природу тощо. Мистецтво у формуванні таких уявлень відіграє важливу роль, адже саме мові мистецтва властиві символізм, синкретизм, образність, полімодальність її сприйняття, створення й розуміння. Такі властивості здатні сформувати цілісні уявлення завдяки метафорі, семантичній специфіці та семіотичного навантаження. Це сприяє розвиткові інтеграційних процесів мислення, зокрема, й художнього.

Відповідно до предметів мистецтва йдеться про створення поліхудожнього простору, поліхудожнього середовища навчання. Про таке середовище О. Реброва пише, що це середовище, в якому «...співіснують та впливають на художньо-естетичний розвиток декілька видів мистецтва або інтеграція мистецтва» [11, с. 21]. Про це явище ґрунтовно написано в доробках Т. Дорошенко, Л. Масол, Г. Ніколаї, Л. Шевнюк, О. Щолокової, Б. Юсова та ін. Термін «поліхудожність» належить Б. Юсову, але він уже широко застосовується в реаліях мистецької освіти.

Слід також вказати, що стосовно художньої освіченості майбутніх учителів музичного мистецтва існує стереотипне ставлення щодо його змістовою лінією. Ідеться про орієнтацію у світі культурної спадщини, відбитої у творах мистецтва. Разом із тим, відповідно до інтегральної компетентності майбутній учитель музичного мистецтва має усвідомлювати, самотійно знаходити, застосовувати навіть віддалені зв'язки, які належать до художньої сфери. Так, наприклад, якщо йдеться про фортепіанну

підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва, то художня освіченість надає можливість кваліфіковано поставитися до питань художнього світогляду, історичний подій, що домінували під час написання твору та впливали на особливості художньо-творчого стилю взагалі й композитора, зокрема. Так само це стосується й пошуку вдалої та відповідної виконавської інтерпретації твору та варіанти її екстраполяції в педагогічний процес (для вирішення конкретних завдань, для збагачення художнього світогляду школярів, для розвитку певних здібностей і вмій тощо).

У своєму дослідженні ми визнали ключовою змістовою лінією образне та жанрове розмаїття сучасної фортепіанної музики, оскільки вона й сучасне мистецтво в цілому стають найбільш слабкою ланкою в змістовій складовій формування художньої освіченості майбутніх учителів музичного мистецтва [9, с. 61]. Твори, що виникли у XX-XXI столітті, відображають розмаїту палітру образів різних народів, культур, відбиваючи їх сучасний світогляд та цінності.

У нашому дослідженні художню освіченість майбутніх учителів музичного мистецтва ми розуміємо як професійну якість особистості фахівця, що складає ґрунт її фахової компетентності й характеризується наявністю відповідної функціональної художньої грамотності, уміннями її застосовувати під час наведення міждисциплінарних зв'язків, мисленневих операцій порівняння й зіставлення засобів виразності різних видів мистецтва й життєвих реалів, створення уявлень цілісної художньої картини світу в її розмаїтості для якісного потрактування музичних творів у виконавському та педагогічному процесах.

Глибоке проникнення у фахову сферу забезпечує «входження суб'єкта» до професійної спільноти та трансформує власні якості особистості відповідно до характеру духовних, ментальних, екзистенційних процесів, що властиві фаховому простору та її представникам. На підтримку нашої позиції вкажемо, що вчителів мистецьких дисциплін характеризують особливі якості: «активна спрямованість на творчу самореалізацію свою та своїх учнів; прагнення до краси, що переноситься в буття з мистецтва, та формує стійку потребу у спілкуванні з мистецтвом як вищим проявом духовності» [10, с. 133]. Це певною мірою, як указують учені О. Лобова, О. Реброва, О. Олексюк та ін. й формує фахову компетентність у багатьох її проявах, зокрема й через відчуття належності до фахової спільноти, що поєднана художнім середовищем освітнього процесу.

Прагнення досягти творчих успіхів спонукає вчителів мистецьких дисциплін до розширення їх художньої освіченості, кругозору, що й сформує художній світогляд та стане чинником творчої виконавської впевненості. Для цього майбутні вчителі музичного мистецтва прагнуть підвищити і свій рівень художньої освіченості.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Компетентнісна парадигма, що домінує в сучасній українській педагогічній теорії та практиці, загострила проблему підвищення якості освіти. Через це

актуальним стає визначення передумов формування компетентнісного фахівця та ієрархія якостей, що її зумовлює. Такими є функціональна грамотність і освіченість, що безпосередньо впливають на компетентність. У фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва найвагомішою інтегральною компетентністю є художня, яка включає в себе такі компетентнісні вектори, як полікультурна, крос-культурна та транскультурна. Відповідно до цього і ґрунтом художньої компетентності стає художня грамотність і художня освіченість. Остання має інтегровану феноменологію та поєднує полікультурну, транскультурну та крос-культурну, а також поліхудожню освіченість. Художня освіченість майбутнього вчителя музичного мистецтва розглядається як професійна якість особистості фахівця, яка є основою професійної компетентності й характеризується наявністю сформованої функціональної грамотності в поліхудожній, полікультурній, крос-культурній проєкціях, уміннями їх застосування під час встановлення міждисциплінарних зв'язків, розумових операцій порівняння й зіставлення засобів виразності різних видів мистецтва та життєвих реалій, репрезентації цілісної художньої картини світу для якісної інтерпретації творів у виконавському та педагогічному процесах.

У подальших дослідженнях передбачено конкретно розглянути такі кліше художньої освіченості майбутніх учителів музичного мистецтва, як: полікультурна, крос-культурна, поліхудожня та транскультурна та показати результати їх екстраполяції на фортепіанну підготовку майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунский, Б. С. (1998). *Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций)*. Москва.
2. Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: «Либідь».
3. Зязюн, І. (1989). *Формування особистості радянського вчителя*. Київ: Т-во «Знання» УРСР.
4. Лебедев, О. Е. (2002). *Образование в условиях формирования культуры нового типа. Материалы круглого стола «Образование в условиях формирования культуры нового типа»*. СПб.: СПб ГУП.
5. Лобова, О. В. (2010). *Формування основ музичної культури молодших школярів: Теорія і практика*. Суми: ВВП «Мрія» ТОВ.
6. Лю, Цяньцян (2010). *Формування художньої компетентності майбутніх учителів музики і хореографії і педагогічних університетах України і Китаю* (авторeref. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
7. Медведева, И. А. *Формирование профессионального художественного мышления будущего учителя музыки* (дис. ... д-ра пед. наук). Москва.
8. Назарова, Н. А. (2007). *Развитие функциональной грамотности студентов педагогического вуза в условиях гуманитарного образовательного процесса* (авторeref. дис. ... канд. пед. наук). Омск.
9. Пань, Шен. (2017). *Сущность и структура художественной образованности студентов-пианистов. Музична та хореографічна освіта в*

контексті культурного розвитку суспільства. *Матеріали і тези III Міжнародної конференції молодих учених та студентів. Т. 2.* Одеса. 61–63.

10. Реброва, О. Є. (2011). Від грамотності до художньої ментальності: до питання результативності освіти майбутніх учителів мистецьких дисциплін. *Вісник післядипломної освіти. Вип. 3 (16).* 129–135.

11. Реброва, О. Є. (2015). Поліхудожнє середовище як ситуативно створена педагогічна умова фахового навчання майбутніх учителів музичного мистецтва і хореографії. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 135,* 19–23.

12. Суворов, Н. Н. (2000). Красота как соблазн. *Этическое и эстетическое: 40 лет спустя: материалы научной конференции.* СПб.: [Санкт-Петербургское философское общество](#), 152–155.

13. Чим відрізняється освіта від освіченості? Режим доступу: <http://mojaosvita.com.ua/osvita-2/chim-vidriznyayetsya-osvita-vid-osvichenosti/>.

14. Щолокова, О. П., Шип, С. В., Шевнюк, О. Л., Семашко, О. М. (2004). *Світова художня культура: Від первісного суспільства до початку середньовіччя.* К.: Вища школа.

15. Hirsch, E. D. (1988). Cultural literacy. What every American needs to know. N Y.

РЕЗЮМЕ

Реброва О. Е., Пань Шен. Художественная образованность будущих учителей музыкального искусства в компетентностной парадигме.

В статье актуализирована и охарактеризована компетентностная парадигма образования как доминирующая в стратегии развития всех уровней образования на Украине. Анализ литературы и состояния проблемы показывает, что ориентация на компетентностную парадигму обострила проблему качества образования, в том числе, и будущих учителей музыкального искусства. В статье представлены теории, раскрывающие предпосылки формирования компетентностного специалиста, а также возможная иерархия уровней такого качества, что превышает показатели компетентности. По мнению ряда ученых, такими предпосылками являются функциональная грамотность и образованность.

В профессиональной подготовке будущих учителей музыкального искусства значимой компетентностью, имеющую наиболее интегральный характер, является художественная компетентность, которая включает в себя такие векторы качества, как поликультурная, кросс-культурная и транскультурная компетентности в аспектах художественной культуры. Ее основой являются художественная грамотность и художественная образованность. Последняя имеет интегрированную феноменологию и сочетает поликультурную, полихудожественную и кросс-культурную образованность.

Художественная образованность будущего учителя музыкального искусства рассматривается как профессиональное качество личности специалиста, которая является основой профессиональной компетентности и характеризуется наличием сформированной функциональной грамотности в

полихудожественной, поликультурной, кросс-культурной проекциях, умениями их применения во время установления междисциплинарных связей, мыслительных операций сравнения и сопоставления средств выразительности различных видов искусства и жизненных реалий, репрезентаций целостной художественной картины мира для качественной интерпретации произведений в исполнительском и педагогическом процессах.

В дальнейших исследованиях предусмотрено конкретно рассмотреть такие клише художественной образованности будущих учителей музыкального искусства, как: поликультурное, кросс-культурное и транскультурное и показать результаты их экстраполяции на фортепианную подготовку будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентностная парадигма, функциональная грамотность, художественная образованность, будущие учителя музыкального искусства.

SUMMARY

Rebrova O. Ye., Pan Shen. Artistic erudition of future musical art teachers in the competence paradigm.

The article actualizes and characterizes the competence paradigm of education as dominant in the development strategy of all levels of education in Ukraine. An analysis of the literature and the state of the problem shows that focus on the competence paradigm has exacerbated the problem of the education quality, including future musical art teachers. The article presents theories that reveal prerequisites for the formation of a competent specialist, as well as possible hierarchy of the levels of such quality that exceeds the competence indicators. According to a number of scientists, such prerequisites are functional literacy and erudition.

In future musical art teachers' training, a significant competence that has the most integral character is artistic competence, which includes such quality vectors as multicultural, cross-cultural and transcultural competence in the aspects of artistic culture. Its basis is artistic literacy and artistic erudition. The latter has an integrated phenomenology and combines multicultural, polyartistic and cross-cultural erudition.

Artistic erudition of future musical art teacher is considered as professional quality of a specialist's, which is the basis of professional competence and is characterized by formed functional literacy in polyartistic, multicultural, cross-cultural projections, skills of their application during establishment of interdisciplinary connections, mental operations of comparison of expressiveness means of various types of art and real life, representations of the holistic artistic picture of the world for the qualitative interpretation of works in the performing and pedagogical processes.

In further studies it is planned to consider such clichés of artistic erudition of future musical art teachers as: multicultural, cross-cultural and transcultural, and show the results of their extrapolation to the piano training of future specialists.

Key words: competence paradigm, functional literacy, artistic erudition, future musical art teachers.